

УДК 598.2

ГНІЗДОВА ОРНИТОФАУНА ЛІСОСТЕПОВИХ ДІЛЯНОК ЧОРНОМОРСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Ю. О. Москаленко

Гніздова орнітофауна лісостепових ділянок Чорноморського біосферного заповідника. – Ю. О. Москаленко. – У повідомленні розглядаються особливості орнітофауни лісостепових ділянок Чорноморського біосферного заповідника у гніздовий період.

Ключові слова: фауна, птахи, гніздування, Чорноморський біосферний заповідник.

Адреса: Чорноморський біосферний заповідник НАН України, вул. Лермонтова 1, м. Гола Пристань, Херсонська обл., 75600; e-mail: strix13@yandex.ru

Breeding avifauna of forest-steppe parts of the Black Sea Biosphere Reserve. – Yu. A. Moskalenko. – The peculiarities of bird fauna in forest-steppe parts of the Black Sea Biosphere Reserve in breeding period are considered.

Key words: fauna, birds, breeding, Black Sea Biosphere Reserve.

Address: Black Sea Biosphere Reserve, Lermontova str. 1, Gola Pristan, Kherson region, 75600; e-mail: strix13@yandex.ru

Вступ

Лісостепові (Івано-Рибальчанська та Солонозерна) ділянки Чорноморського біосферного заповідника – це залишки унікального ландшафту інтразонального горбисто-піщаного лісостепу, який до господарського освоєння регіону займав всю територію Нижньодніпровських піщаних масивів [16]. Це природний стан ландшафту на фоні високого ступеня антропогенної трансформованості природних комплексів регіону. Значна біотопна різноманітність заповідного лісостепу зумовлює, в свою чергу, велику кількість видів птахів, які живуть тут в різні пори року. Не останню роль у цьому відіграє унікальне розміщення лісостепових ділянок. Близьке сусідство з іншими типами природних комплексів (затоково-острівним, плавневим) помітно збільшує видову різноманітність птахів заповідного лісостепу за рахунок видів, які відвідують його для годівлі та відпочинку (перш за все, численні представники *Ciconiiformes* і *Charadriiformes*, які гніздяться на островах Чорноморського заповідника, а також у плавнях Дніпра).

Незважаючи на значну кількість орнітологічних досліджень, виконаних в Чорноморському заповіднику, дослідники приділили мало уваги орнітофауні лісостепових ділянок. Донедавна повністю були відсутні праці, які б розглядали динаміку чисельності населення птахів зазначених ділянок, а також його просторову і сезонну мінливість.

Роботи, які охоплювали регіон заповідника в цілому, носили переважно інвентаризаційний характер – їх результатами були публікації анотованих списків [3, 4, 6]. Лише деякі статті [9, 12, 13] так чи інакше торкалися питання змін видового складу птахів лісостепових ділянок заповідника. Орнітологічні дослідження, проведені безпосередньо на лісостепових ділянках заповідника, носили переважно вузькоспеціальний характер: вивчення орієнтації та хомінгу, біології дуплогніздних видів птахів, екології грака *Corvus frugilegus* L. та ін. [1, 2, 5, 14].

Причиною такого розподілу дослідницьких зусиль орнітологів, найімовірніше, була привабливість окремих напрямків та об'єктів дослідження. Зокрема, традиційно в Чорноморському заповіднику найбільше уваги приділяли вивченню колоніальних поселень водоплавних і навколоводних, зимівлі водоплавних птахів тощо. Не останню роль, очевидно, відіграв закладений ще у 50-х роках пріоритет у вивченні господарсько важливих видів, наприклад, ресурсних (водоплавні), дуплогніздних птахів (як ворогів шкідливих комах) та ін.

У межах сучасного бачення заповідника, як комплексної природоохоронної і науково-дослідної організації, першочерговим завданням якої є дослідження динаміки природних комплексів, а також природних і антропогенних факторів, що її зумовлюють, вивчення фауни і населення птахів лісостепових ділянок є актуальним, оскільки

ки становить органічну частину всього комплексу моніторингових досліджень у заповіднику. Останні ж власне й спрямовані на вирішення окресленого вище завдання.

Матеріал і методика

Матеріал зібраний протягом гніздових сезонів 2000-2006 рр. У відповідності зі структурою системи моніторингу населення птахів лісостепових ділянок Чорноморського заповідника [7], облікові роботи проводили з 25 травня до 10 червня. Щорічно виконували обліки на 4 маршрутах (по 2 на кожній з ділянок; довжина маршрутних ліній – по 6 км), які становлять опорну мережу системи орнітологічного моніторингу населення птахів лісостепових ділянок заповідника. Для обчислення трапляння птахів у 2001-2002 і 2004-2006 рр. додатково застосовували дані обліків на допоміжному 6-кілометровому маршруті на Івано-Рибальчанській ділянці. Таким чином, загальна довжина маршрутів склала 198 км. Довжина додаткових пішохідних екскурсій, на яких реєстрували лише видовий склад птахів (якісні обліки), щорічно на кожній з ділянок становила не менше 20 км. Під час кількісних обліків на маршрутах реєстрували всіх птахів без обмеження відстані до них. У польовому щоденнику всі спостереження поділяли за класами відстаней від обліковця до птаха (чи групи птахів) у момент виявлення. При цьому використовували наступні класи відстаней: до 25 м, 25-50 м, 50-100 м, 100-300 м, 300-1000 м і 1000-2000 м. Розрахунок щільності птахів (кількості особин на квадратний кілометр) здійснювали за середньою відстанню виявлення роздільно-груповим (інтервальним) способом [11]. Значення щільності птахів на кожній з ділянок розраховували, об'єднуючи дані з обох маршрутів опорної мережі. Під *ядром видового складу* птахів розуміємо ті види, яких протягом періоду досліджень (тобто з 2000 до 2006 рр.) реєстрували в заповідному лісостепу щорічно. Під *фоновими* розуміємо види, які в заповідному степу мають високий ступінь трапляння. Як формальний критерій для зарахування виду до групи фонових було обрано значення *трапляння* (розраховували як відношення проб (ділянки маршруту з фіксованою довжиною – 1 км) на яких даний вид було відмічено, до загальної кількості проб) рівне або більше 50 %. Під *ядром фонових* видів розуміємо ті види, трапляння яких щорічно відповідає критерію “фонового”. Наукові назви птахів у тексті наведені за зведенням Л. С. Степаняна [15].

Результати дослідження

Протягом 2000-2006 рр. у гніздовий період на лісостепових ділянках зареєстровано 129 видів птахів, що становить понад третину всього видового складу орнітофауни регіону [3]. Значно переважають представники ряду Горобцеподібних *Passeriformes* – 49 видів. Досить високою різноманітністю відрізняються також Сивкоподібні *Charadriiformes* (25 видів), Гусеподібні *Anseriformes* і Соколоподібні *Falconiformes* (по 12 видів). Інші ряди представлені переважно 1-2 видами. Ядро орнітокомплексу заповідного лісостепу в зазначений період становили 49 видів птахів (табл. 1).

Таблиця 1. Видова різноманітність (за рядами) птахів лісостепових ділянок Чорноморського біосферного заповідника у гніздовий період

Table 1. Bird species diversity (by orders) in forest-steppe areas of the Black-Sea Biosphere Reserve in breeding period

Ряд	Кількість видів	
	Весь видовий склад	Ядро орнітокомплексу
<i>Podicipediformes</i>	1	0
<i>Pelecaniformes</i>	2	1
<i>Ciconiiformes</i>	6	2
<i>Anseriformes</i>	12	2
<i>Falconiformes</i>	12	2
<i>Galliformes</i>	3	2
<i>Gruiformes</i>	2	1
<i>Charadriiformes</i>	26	4
<i>Columbiformes</i>	4	2
<i>Cuculiformes</i>	1	1
<i>Strigiformes</i>	2	1
<i>Caprimulgiformes</i>	1	0
<i>Apodiformes</i>	1	1
<i>Coraciiformes</i>	2	1
<i>Upupiformes</i>	1	1
<i>Piciformes</i>	4	1
<i>Passeriformes</i>	49	27
Всього:	129	49

В екологічному відношенні більша частина видового складу птахів поділяється на 3 групи: деревно-чагарникову, навколородну і степову. Найчисельніші перші дві – в їх складі нараховується приблизно по півсотні видів у кожній. Видова різноманітність степової групи істотно бідніша – лише 14 видів. Види, які не ввійшли в жодну з зазначених груп, належать до синантропної – разом 9: лелека білий *Ciconia ciconia* (L.), голуб сизий *Columba livia var. dom.* Gm., горлиця садова *Streptopelia decaocto* (Friv.), серпокрилець чорний *Apus apus* (L.), ластівка сільська *Hirundo rustica* L., посмітюха *Galerida cristata* (L.), плиска біла *Motacilla alba* L., горобці хатній *Passer domesticus* (L.) і польовий *P. montanus* (L.) та до жителів урвищ – 1 вид: бджолоїдка *Merops apiaster* L. (табл. 2).

Таблиця 2. Видове різноманіття (за екологічними групами) птахів лісостепових ділянок Чорноморського біосферного заповідника у гніздовий період

Table 2. Bird species diversity (by ecological groups) in forest-steppe areas of the Black-Sea Biosphere Reserve in breeding period

Екологічна група	Івано-Рибальчанська ділянка	Солоноозерна ділянка	Всього
Деревно-чагарникова	53	46	53
Навколоводна	35	45	52
Степова	8	11	14
Синантропна	8	8	9
Жителі урвищ	1	1	1
Всього:	105	111	129

У 2000-2006 рр. на лісостепових ділянках Чорноморського заповідника достовірно відмічено гніздування 73 видів птахів, у тому числі 42 види реєстрували на гніздуванні щорічно (табл. 3).

Весь видовий склад птахів лісостепових ділянок, а також деякі характеристики (статус перебування, трапляння і щільність), наведені у таблиці 3.

Таблиця 3. Птахи лісостепових ділянок Чорноморського біосферного заповідника у гніздовий період

Table 3. Birds of forest-steppe areas of the Black Sea Biosphere Reserve in breeding period

Види	А	Б	В	Г	Івано-Рибальчанська		Солоноозерна	
					Д	Ж	Д	Ж
<i>Podiceps grisegena</i>		гн.	р	0	0	0		
<i>Pelecanus onocrotalus</i>		тр., від.	з	2,4	0,12	0,08	4,2	1,4
<i>Phalacrocorax carbo</i>	+	тр., від.	з	5,8	0,32	0,21	2,3	0,8
<i>Nycticorax nycticorax</i>		від.	р	0	0	0		
<i>Egretta alba</i>	+	тр., від.	ч	14,3	0,15	0,08	5	0,8
<i>Egretta garzetta</i>		тр., від.	з	7,6	0	0	1,6	0,4
<i>Ardea cinerea</i>	+	тр., від.	ч	17,2	0,33	0,1	3,8	1
<i>Plegadis falcinellus</i>		зал.	др	0			0	0
<i>Ciconia ciconia</i>		від.	др	0,6	0	0		
<i>Anser anser</i>		тр.	др	0	0,01	0,007		
<i>Cygnus olor</i>		тр.	р	0	0	0	0,1	0,04
<i>Tadorna tadorna</i>	+	гн.	ч	16,9	2,9	1,3	5,6	1,1
<i>Anas platyrhynchos</i>	+	гн.	ч	14,3	1,12	0,8	16	5
<i>Anas crecca</i>		літ.	з	0	0,016	0,016	0	0
<i>Anas strepera</i>		гн.	з	6,1	0,73	0,62	1,3	0,6
<i>Anas acuta</i>		пр.	р	0,7			0,04	0,04
<i>Anas querquedula</i>		гн.	з	0	0	0	0,22	0,21
<i>Anas clypeata</i>		пр.	р	0,6			0,28	0,24
<i>Aythya ferina</i>		гн.	р	0,7			0,22	0,12
<i>Aythya fuligula</i>		пр.	р	0			0	0
<i>Mergus serrator</i>		гн.	р	1,1			0,23	0,09
<i>Pernis apivorus</i>		зал.	др	0,6	0	0		
<i>Milvus migrans</i>		зал.	др	0,6	0	0	0	0
<i>Circus cyaneus</i>		пр.	р	0	0	0		
<i>Circus aeruginosus</i>	+	гн.	з	0	0,16	0,08	0,08	0,03
<i>Accipiter gentilis</i>		гн.	р	0,6	0,11	0,08	0	0
<i>Buteo buteo</i>		мгн.	р	1,1	0	0	0	0
<i>Circaetus gallicus</i>		зал.	др	0	0	0		
<i>Aquila pomarina</i>		?	др	1,1	0	0		
<i>Haliaeetus albicilla</i>		від.	з	0,6	0,001	0,001	0,13	0,12
<i>Falco subbuteo</i>		гн.	р	1,1	0,023	0,017	0,06	0,03
<i>Falco vespertinus</i>		гн.	р	0	0,006	0,006	0	0,004
<i>Falco tinnunculus</i>	+	гн.	з	0,6	0,026	0,01	0,2	0,103
<i>Perdix perdix</i>	+	гн.	р	1,3	1,4	1	0	0
<i>Coturnix coturnix</i>		гн.	др	0,6	0,08	0,08		
<i>Phasianus colchicus</i>	+	гн.	ф	45,6	4,1	1,1	5,2	1,9
<i>Gallinula chloropus</i>		гн.	з	1,7	0,71	0,71	0	0
<i>Fulica atra</i>	+	гн.	з	4,4	0,71	0,54	0,48	0,19

Види	А	Б	В	Г	Івано-Рибальчанська		Солоноозерна	
					Д	Ж	Д	Ж
<i>Burhinus oedicnemus</i>		гн.	р	0			0	0
<i>Pluvialis squatarola</i>		літ.	з	1,1			0,24	0,13
<i>Charadrius dubius</i>		гн.	р	0	0	0		
<i>Vanellus vanellus</i>	+	гн.	з	9,7	0,81	0,7	2,3	0,7
<i>Arenaria interpres</i>		пр.	др	0,6			0,23	0,23
<i>Himantopus himantopus</i>		від.	р	0,6			0,37	0,35
<i>Recurvirostra avosetta</i>		гн.	р	1,7	0	0	0,52	0,51
<i>Haematopus ostralegus</i>		гн.	з	6,7			0,87	0,32
<i>Tringa ochropus</i>		літ.	р	0	0	0		
<i>Tringa glareola</i>		літ.	р	0			0	0
<i>Tringa totanus</i>		літ.	з	2,9			1,2	0,6
<i>Tringa erythropus</i>		пр.	р	0			0,04	0,04
<i>Numenius arquata</i>		літ.	з	1,1	0	0	0,53	0,28
<i>Numenius phaeopus</i>		пр.	др	0			0	0
<i>Limosa limosa</i>		пр.	др	0,6			0,2	0,2
<i>Larus ichthyaetus</i>		тр., від.	з	0	0,07	0,06	0,14	0,08
<i>Larus melanocephalus</i>		тр., від.	з	1,1	0,66	0,29	0,34	0,21
<i>Larus minutus</i>		пр.	р	1,7	0	0	4,3	2,9
<i>Larus ridibundus</i>		від.	р	2,1			0,89	0,85
<i>Larus genei</i>	+	тр., від.	з	8,2	0	0	4,6	1,7
<i>Larus cachinnans</i>	+	тр., від.	з	2,8	1,2	0,4	1,2	0,2
<i>Chlidonias niger</i>		пр.	р	0			0,03	0,03
<i>Gelochelidon nilotica</i>		від.	р	0			0,03	0,02
<i>Hydroprogne caspia</i>		від.	р	0			0,01	0,009
<i>Thalasseus sandvicensis</i>		від.	з	0,6			0,6	0,39
<i>Sterna hirundo</i>	+	від.	з	4,3	0,08	0,08	1,2	0,6
<i>Columba palumbus</i>	+	гн.	ч	20,6	4,3	1,4	1,2	0,3
<i>Columba livia var. dom.</i>		від.	р	0			0	0
<i>Streptopelia decaocto</i>		від.	р	0	0	0	0	0,003
<i>Streptopelia turtur</i>	+	гн.	ф	49,4	9,4	1,2	6,4	1,1
<i>Cuculus canorus</i>	+	гн.	ч	20,4	3,3	0,7	1,1	0,3
<i>Asio otus</i>		гн.	р	0,6	0	0	0	0
<i>Otus scops</i>	+	гн.	ч	4,4	2,1	0,9	1,2	1
<i>Caprimulgus europaeus</i>		гн.	з	0	0	0	0	0
<i>Apus apus</i>	+	від.	з	0	0,69	0,57	0,5	0,2
<i>Coracias garrulus</i>		гн.	р	1,3	0,16	0,1		
<i>Merops apiaster</i>	+	гн.	з	1,7	0,65	0,49	0,56	0,3
<i>Upupa epops</i>	+	гн.	ф	48,3	7,8	1,7	5,4	0,6
<i>Jynx torquilla</i>		гн.	з	3,1	0,23	0,11	0,48	0,23
<i>Picus canus</i>		гн.	р	1,1	0,24	0,24	0,08	0,08
<i>Dendrocopos major</i>		гн.	р	0	0	0	0	0
<i>Dendrocopos syriacus</i>	+	гн.	з	1,8	0,04	0,04	0,24	0,24
<i>Dendrocopos det. syriacus sive major</i>				13,6	2,7	0,7	0,63	0,18
<i>Hirundo rustica</i>	+	гн.	ч	0	3	2,2	5,1	2,4
<i>Galerida cristata</i>		гн.	р	0	0	0		
<i>Melanocorypha calandra</i>	+	гн.	ф	72,6	32	8,2	59	7,9
<i>Lullula arborea</i>	+	гн.	ч	29,7	16	3,8	4,7	1,1
<i>Alauda arvensis</i>	+	гн.	р	3,5			1,3	0,4
<i>Anthus campestris</i>	+	гн.	ф	26,4	14	3,7	5	2
<i>Anthus pratensis</i>		пр.	др	0			0	0
<i>Motacilla flava</i>		пр.	др	0			0,07	0,07
<i>Motacilla alba</i>	+	гн.	з	2,9	0,01	0,01	1,5	0,6
<i>Lanius collurio</i>	+	гн.	ч	21,8	5,8	2,4	6,5	1,5
<i>Lanius minor</i>	+	гн.	ч	24	9,3	4,5	10	2,5
<i>Oriolus oriolus</i>	+	гн.	ф	50	14	3,2	11	4
<i>Sturnus vulgaris</i>	+	гн.	ч	1,3	1,2	1,1	0,87	0,23
<i>Sturnus roseus</i>		зал.	др	0	0	0	0	0
<i>Garrulus glandarius</i>	+	гн.	з	8,8	2,4	0,7	0,48	0,23
<i>Pica pica</i>		гн.	з	7,1	0,77	0,43	1,2	0,24

Види	А	Б	В	Г	Івано-Рибальчанська		Солоноозерна	
					Д	Ж	Д	Ж
<i>Corvus frugilegus</i>		від.	з	0	0,02	0,01	0,12	0,1
<i>Corvus cornix</i>	+	гн.	ч	29,2	3,6	0,3	1,7	0,36
<i>Corvus corax</i>	+	гн.	з	0	0,007	0,005	0,02	0,01
<i>Acrocephalus agricola</i>		гн.	др	0			0	0
<i>Acrocephalus scirpaceus</i>		мгн.	др	0	0	0		
<i>Acrocephalus arundinaceus</i>		гн.	з	1,7	0,22	0,15	0,18	0,1
<i>Hippolais icterina</i>		гн.	р	2,2	0	0	1	0,7
<i>Sylvia atricapilla</i>	+	гн.	з	5,6	1,4	0,9	1	0,4
<i>Sylvia communis</i>	+	гн.	ф	86,4	79	11,7	195	7,4
<i>Sylvia curruca</i>		мгн.	др	0			0	0
<i>Phylloscopus sibilatrix</i>		мгн.	др	0,7	0	0		
<i>Ficedula albicollis</i>		гн.	др	0,6	0	0		
<i>Muscicapa striata</i>	+	гн.	ф	45	38	6,1	19	4,3
<i>Saxicola rubetra</i>		мгн.	др	0			0	0
<i>Saxicola torquata</i>		мгн.	др	0			0	0
<i>Phoenicurus phoenicurus</i>		пр.	др	0	0	0		
<i>Luscinia luscinia</i>	+	гн.	ч	20,4	4,8	0,7	1,1	0,48
<i>Luscinia svecica</i>		мгн.	др	0,6			0	0
<i>Turdus merula</i>	+	гн.	ч	11,9	2,2	0,7	0,76	0,46
<i>Turdus philomelos</i>		гн.	з	3,5	0,5	0,3	0,31	0,16
<i>Remiz pendulinus</i>	+	гн.	з	6,1	5	3,2	1,9	1,2
<i>Parus caeruleus</i>	+	гн.	ч	35,4	23	5,5	27	9,7
<i>Parus major</i>	+	гн.	ф	68,1	49	7,5	44	12,6
<i>Passer domesticus</i>		гн.	р	0	0	0	0	0
<i>Passer montanus</i>	+	гн.	ч	12,9	16	7,7	2,9	0,9
<i>Fringilla coelebs</i>	+	гн.	ф	88,9	52	4,5	30	2,5
<i>Chloris chloris</i>		гн.	р	0	0	0	0	0
<i>Carduelis carduelis</i>	+	гн.	ч	31,1	10	1,6	11	3,2
<i>Acanthis cannabina</i>	+	гн.	з	3,3	1,7	1	0,96	0,49
<i>Coccothraustes coccothraustes</i>		гн.	з	5,6	3,1	1,4	0,08	0,08
<i>Emberiza calandra</i>	+	гн.	ф	71,5	29	3,5	31	6,4
<i>Emberiza citrinella</i>	+	гн.	ф	53,3	36	2,9	5,3	2,5
<i>Emberiza hortulana</i>		гн.	р	0,6	0,47	0,47	0	0

Умовні позначення: А – ядро орнітокомплексу; Б – статус виду (гн. – гніздовий; мгн. – можливо гніздовий; літ. – літучий; від. – відвідувач; тр. – транзитний; пр. – пролітний; зал. – залітний; ? – нез’ясований); В – якісна характеристика зустрічності (ф – фоновий; ч – трапляється часто; з – звичайний; р – трапляється зрідка; др – дуже рідкісний); Г – середня зустрічність видів за 2001-2006 рр. у заповідному лісостепу, %; Д – середня щільність за 2000-2006 рр., ос./км²; Ж – похибка середньої щільності.

Примітка: значення “0” у графі щільності означає, що цей вид відмічений на відповідній ділянці в гніздовий період, однак під час маршрутних кількісних обліків ні разу не зареєстрований; відсутність будь-якого значення у графі щільності означає, що вид на цій ділянці у 2000-2006 рр. ні разу не відмічений.

За результатами досліджень 2001-2006 рр., до категорії фонових видів лісостепових ділянок потрапило 16 представників (табл. 4). Серед них переважали види деревно-чагарникової групи (разом 13). Останні 3 види, які залишилися, – жайворонок степовий *Melanocorypha calandra* (L.), шеврик польовий *Anthus campestris* (L.), просянка *Emberiza calandra* L. – належать до жителів степових біотопів.

У різні роки склад фонових видів заповідного лісостепу помітно відрізнявся. Щорічно до цієї категорії потрапляло 8-12 видів. Ядро фонових становили 5 видів: кропив’янка сіра *Sylvia communis* Lath., синиця велика *Parus major* L.,

зяблик *Fringilla coelebs* (L.), жайворонок степовий, просянка.

Обговорення результатів

Фізіономічно авіфауна Івано-Рибальчанської та Солоноозерної ділянок Чорноморського заповідника наближається до типової лісостепової. Домінуючою групою є деревно-чагарникова – вона характеризується значним видовим різноманіттям та високою сумарною щільністю. Досить зазначити, що 13 (з 16) фонових видів заповідного лісостепу належать саме до цієї групи, в тому числі 3 (з 5) – до ядра фонових видів.

Таблиця 4. Трапляння фонових видів птахів лісостепових ділянок у 2001-2006 рр., %

Table 4. Occurrence of predominant bird species in forest-steppe areas of the Black Sea Biosphere Reserve during 2001-2006, %

Види	Роки					
	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Phasianus colchicus</i>	70	70	50	20	37	30
<i>Streptopelia turtur</i>	43	43	67	33	63	60
<i>Upupa epops</i>	63	57	33	37	57	60
<i>Lullula arborea</i>	53	33	25	20	27	20
<i>Lanius collurio</i>	7	17	4	20	43	53
<i>Oriolus oriolus</i>	47	50	50	47	57	57
<i>Sylvia communis</i>	93	90	92	87	93	80
<i>Muscicapa striata</i>	23	43	33	53	63	67
<i>Parus caeruleus</i>	53	50	29	30	30	33
<i>Parus major</i>	90	80	58	50	80	63
<i>Fringilla coelebs</i>	93	93	83	90	100	97
<i>Carduelis carduelis</i>	20	20	17	90	70	50
<i>Emberiza citrinella</i>	50	43	50	50	70	73
<i>Melanocorypha calandra</i>	60	67	63	80	87	93
<i>Anthus campestris</i>	50	43	8	13	23	27
<i>Emberiza calandra</i>	53	73	96	63	83	70
Кількість фонових видів	11	9	9	8	11	12

Варто наголосити, що за останніх 20-25 років видовий склад гніздових птахів, які належать до деревно-чагарникової екологічної групи, помітно збагатився. Протягом зазначеного періоду на гніздуванні з'явилися припутень *Columba palumbus* L., мухоловки строката *Ficedula hypoleuca* (Pall.) і білошия *F. albicollis* (Temm.), дрізд чорний *Turdus merula* L. [3], жайворонок лісовий *Lullula arborea* (L.), сойка *Garrulus glandarius* (L.) [12]. Дрізд співочий *Turdus philomelos* C. L. Brehm, якого знайдено на гніздуванні у штучних лісонасадженнях на початку 90-х [10], з кінця 90-х регулярно гніздиться на території заповідника. У 2005 р. вперше для регіону відмічене гніздування жовни сивої *Picus canus* Gm. [8]. За останніх декілька років практично щорічно відмічаються на гніздуванні на лісостепових ділянках окремі пари берестянки звичайної *Hippolais icterina* (Vieil.) та костогриза *Coccothraustes coccothraustes* (L.). З нових гніздових видів, які з'явилися з початку 80-х років, протягом 2000-2006 рр. нами не зареєстроване гніздування лише у мухоловки строкатої. Таким чином, існує тенденція до збагачення видового складу гніздової авіафауни регіону за рахунок нових представників деревно-чагарникової групи.

За видовим різноманіттям від попередньої групи практично не відстають водоплавні та навколводні птахи (табл. 2). Однак за низкою інших ознак ця група є менш типовою для ландшафту лісостепових ділянок. Перш за все, вони характеризуються істотно меншою загальною щільністю. Крім того, жоден з її представників за період досліджень жодного разу не потрапив до кате-

горії фонових видів. Показовим є і статус видів цієї групи на лісостепових ділянках. Так, з водоплавних і навколводних птахів гніздяться у заповідному лісостепу відносно мало видів – більшість є відвідувачами з сусідніх природних комплексів, або ж спостерігаються на транзитних перельотах між Тендрівською та Ягорлицькою затоками та Дніпро-Бузьким лиманом (див. табл. 3).

Досить помітною є різниця у видовому складі та населенні птахів цієї групи між Івано-Рибальчанською та Солонозерною ділянками. На Солонозерній ділянці, через більшу площу і різноманітність водойм (зокрема завдяки наявності озер, з'єднаних з Ягорлицькою затокою), різноманітність та щільність водоплавних і навколводних птахів більша, ніж на Івано-Рибальчанській. При цьому, якщо розглянути екологічні аспекти, виявляються ще суттєвіші відмінності. Так, із Солонозерною ділянкою трофічно пов'язані майже всі водоплавні та навколводні види – мешканці сусідніх природних комплексів, які зареєстровані на лісостепових ділянках. У той же час із Івано-Рибальчанською ділянкою значна кількість видів цієї групи такого зв'язку не має (спостерігається на ній лише на транзитних перельотах; наприклад: пелікан рожевий *Pelecanus onocrotalus* L., баклан великий *Phalacrocorax carbo* (L.), практично всі мартиніві Laridae), або ж такий зв'язок є дуже слабким (через малу чисельність відвідувачів; напр., майже всі Лелекоподібні Ciconiiformes).

Фауна птахів-мешканців степових ландшафтів є досить специфічною. Перш за все, для неї характерна низька видова різноманітність (табл. 2). З іншого боку, до її складу входять 3 види (жайворонок степовий, просянка і шеврик польовий), які мають досить високу чисельність і трапляння на лісостепових ділянках (ці види є фоновими для заповідного лісостепу, в тому числі перші два належать до ядра фонових видів). Інші ж представники цієї групи є рідкісними на лісостепових ділянках; види ж із проміжними значеннями трапляння практично відсутні. Очевидно, подібна структура фауни є відображенням тих істотних змін, які відбулися в орнітофауні степової зони загалом протягом останніх 1-2 століть у ході освоєння людиною степів.

Висновки

Таким чином, орнітофауна лісостепових ділянок Чорноморського біосферного заповідника є своєрідною, характеризується високою різноманітністю (як в таксономічному, так і в екологічному сенсі), її структура відображає природні та антропогенні процеси різних рівнів (локального, регіонального тощо).

1. Ардамацкая Т. Б., Зелинская Л. М., Семенов С. М. К экологии птиц-дуплогнезdnиков в Черноморском заповеднике // Вестн. зоол. – 1967. – № 6. – С. 19-25.
2. Ардамацкая Т. Б., Приклонский С. Г., Прокопчук Л. Н., Хохлова Н. А. Изменчивость сроков гнездового цикла и плодовитости скворца обыкновенного // VII Всесоюзная орнитологическая конференция: Тезисы докладов. – К.: Наук. думка, 1977. – Ч. 1. – С. 194-195.
3. Ардамацкая Т. Б., Руденко А. Г. Позвоночные животные Черноморского биосферного заповедника (аннотированные списки животных). Птицы // Вестн. зоол. – 1996. – Отд. выпуск № 1. – С. 19-38.
4. Ардамацкая Т. Б., Семенов С. М. Эколого-фаунистический очерк птиц района Черноморского заповедника // Вестн. зоол. – 1977. – № 2. – С. 18-43.
5. Воинственский М. А., Петрусенко А. А., Боярчук В. П. Трофические связи грача в степных экосистемах. Сообщение II. Сезонные аспекты питания, трофические миграции, практическое значение // Вестн. зоол. – 1977. – № 6. – С. 19-24.
6. Клименко М. И. Материалы по фауне птиц района Черноморского заповедника // Труды Черноморского заповедника. – К., 1950. – Вып. 1. – С. 3-53.
7. Москаленко Ю. О. Оптимізація орнітологічного моніторингу на лісостепових ділянках Чорноморського біосферного заповідника // Обліки птахів: підходи, методики, результати. – Житомир, 2004. – С. 51-53.
8. Москаленко Ю. О. Про гніздування сивої жовни в регіоні Чорноморського біосферного заповідника // Вестн. зоол. – 2006. – № 1. – С. 70.
9. Пирогов Н. Г. Изменения орнитофауны Черноморского заповедника и факторы их определяющие // Матер. научно-практичної конференції, присвяченої 25-річчю Карпатського біосферного заповідника. – Рахів, 1993. – С. 195-197.
10. Пирогов Н. Г. Новые данные о встречах и гнездовании птиц в Херсонской области // Беркут. – 1995. – Т. 4, вып. 1-2. – С. 91-92.
11. Равкин Ю. С. К методике учета птиц в лесных ландшафтах // Природа очагов клещевого энцефалита на Алтае. – Новосибирск: Наука, 1967. – С. 66-75.
12. Рибачук К. І. Про деякі зміни в гніздовій фауні дендрофільного комплексу Чорноморського біосферного заповідника // Заповідна справа: стан, проблеми, перспективи: Збірник наукових праць. – Херсон: Айлант, 1999. – С. 94-97.
13. Семенов С. М., Ардамацкая Т. Б. Смена видового состава и структуры населения птиц Вольжина леса за 35 лет (1954-1989) // Природные комплексы Черноморского государственного биосферного заповедника. – К.: Наук. думка, 1992. – С. 142-151.
14. Смогоржевский Л. А. Первоначальное направление полета в экспериментах по “хomingу” // Вестн. зоол. – 1967. – № 3. – С. 55-59.
15. Степанян Л. С. Конспект орнитологической фауны СССР. – М.: Наука, 1990. – 726 с.
16. Ткаченко В. С. Ці загадкові Олешські піски // Жива Україна. – 1999. – № 3-4. – С. 15-16.

Отримано: 07 листопада 2007 р.

Прийнято до друку: 17 листопада 2007 р.